

Мирјана Рољић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

БРАК СА *MANUSOM*

*Старом времену, одговара много касније изречена Модестина дефиниција брака, као посљедњег великог правника класичне јуриспруденције: „Брак је однос мужа и жене, заједница свих облика живота, установа божанског и људског права.“¹ Из данашње перспективе посматрајући институцију брака у старом Риму, морамо признати да дјелује помало парадоксално и чудно. Риједак изузетак, представљало је склапање брака из љубави. Био је то један приватан чин, потпуно супротан од данашњег брака. Није се ишло пред матичара, а ни пред свештеника, био је довољан само споразум родитеља. Римљани су сматрали да је женино мјесто у кући, и да је најбољи глас који може да прати једну жену да се она не помиње ни по добру ни по злу, да буде непримијетна. У римском породичном праву, присутне су двије концепције брака: брак са *manusom* (*cum manu*) и брак без *manusa* (*sine manu*). Брак са *manusom*, карактеристичан је за почетак римске историје и он се задржао као владајући облик брака све док је основу римског друштва представљала затворена кућна привреда. Основни циљ овог брака састојао се у рађању дјеце, у продужењу породице. Касније, овај брак се изгубио и као општи облик односа између мушкарца и жене јавио се брак без *manusa*, у коме се полагај жене побољшао, а односи између супружника постали су много слободнији.*

Кључне ријечи: Брак са *manusom*; Услови за заснивање брака; Форме брака; Престанак брака.

Асс. Мирјана Рољић, mirjanaroljic83@gmail.com

¹ Mod. D.23.2.1: *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*. Модестин је био поријеклом из Далмације. Био је учитељ права сину цара Максимиана, као и савјетник цару Гордијану III и убраја се у „Сенат мртвих“.

1. УВОД

Manus је латинска ријеч за руку, а рука је у римском праву симбол власти. Она је израз пажње и њежности, пријатељства и повјерења, али и моћи, власти и снаге. Закључити брак са *manusom*, за жену значи доћи у потчињени положај. Она постаје лице *alieni iuris*. Пада под власт мужа ако је он *sui iuris*, односно под власт његовог шефа породице ако је и сам потчињено лице.² Супруга је морала да слиједи домицил свог мужа, уздиже се на друштвени положај мужа и свом имену додаје име мужа. Жена је у породици мужа наслеђивала као кћер (*filiae loco*), губећи свако наследно право у својој матичној породици. Уколико сам муж није био старјешина, већ лице *alieni iuris*, жена је у наслеђивању имала положај унуке, *neptis loco*. Код свечано заснованог брака са *manusom*, жена има заједницу са мужем, практично је сувласник добара заједно са њим.

У том смислу, професор Стојчевић, говорећи о својинским односима у *consortium*, констатује: „Чак и жене, које због патријархалних односа имају нешто подређен положај у породици, у погледу права и обавеза према имовини су потпуно изједначене са мушкарцима.“³ Чињеница, да су жене у старом Риму обављале низ напорних послова у домаћинству и да нису формално учествовале у политичком животу, не значи да нису биле поштоване и утицајне. Нарочито, била је уважавана жена породичног старјешине, *materfamilias*. Било какво добацивање на улици, као и одвајање пратиоца, кажњавано је као прекршај. Жена *paterfamiliasa* је имала у породици положај домаћице и одговарајућу власт наређивања млађим женама и дјечи.⁴

2. УСЛОВИ ЗА ЗАКЉУЧЕЊЕ БРАКА

У старом Риму, да би брак био пуноважно закључен, било је неопходно да се испуне одређени услови. Прије свега, требало је да супружници имају право на закључење брака, односно да имају

---

² А. Маленица, *Римско право*, Нови Сад 2006, 65

³ Д. Стојчевић, *Облици својине у старом Риму*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1970, 350.

⁴ Д. Стојчевић, *Римско приватно право*, Савремена администрација, Београд 1973, 86.

ius conubi,⁵ да не постоје брачне сметње, да су одговарајућег узраста, да је постигнута сагласност изјављених воља за настанак брака и, наравно, да су брачни другови различитог пола. С обзиром на то да је брак са *manusom* инсистирао на рађању што већег броја дјете, јер је низак развој производних снага наметао потребу за присуством бројније радне снаге која ће омогућити већу продуктивност рада, отуда се различитост полова подразумевала.

Што се тиче способности за закључење брака, *ius conubi* су имали сви римски грађани и Латини. Такође, за посебе заслуге и перегринима се признавало ово право. У једној фази развоја римског права, послје доношења Закона 12 таблица, *ius conubi* није био присутан код плебејаца. Они су могли да склапају брак међусобно, али не са припадницима патрициског слоја. Међутим, врло брзо, пет година послје, на основу *Lex Canuleia*, ова забрана је укинута.⁶

Римско брачно право од најстаријих дана, па до Јустинијанове кодификације, перманентно је инсистирало на моногамији. Брак између једног мушкарца и једне жене, сматрао се пуноважним. Ако би се нарушили захтјеви моногамности, брак би био ништав. Поред пуноважности брака који се заснивао на полигинији или полиандрији, непоштовање моногамности брачне заједнице повлачило је за собом и инфамију.⁷

Агнатско и когнатско сродство било је од раних времена сметња за закључење брака. Заједница живота и рада стварала је такву близину да су Римљани сматрали да је брак између агнатских сродника непожељан, без обзира на степен сродства. Такође, било је уведено правило да се не може закључити брак са сродником у правој линији, без обзира на степен сродства, а у побочној линији до шестог степена. Међутим, постојао је изузетак од овог правила, када је Клаудије дозволио брак са братаницом, са којом је био у трећем степену побочног сродства, како би оженио Агри-

---

⁵ Ulpiani Reg. 5.2: *Iustum matrimonium est, si inter eos qui nuptias contrahunt conubium sit.*

⁶ Патрициј Апије Клаудије, који је био против закључења брака између патриција и плебејца, заљубио се у плебејку Виргинију, са којом је желио да заснује ванбрачну заједницу. Да би та заједница била спријечена, јер је сматрана нечасном, отац је убио мачем своју кћерку Виргинију на римском форуму. Тај догађај изазвао је побуну код плебејаца и наравно попустљивост патриција, тако да је 445. године старе ере ова забрана укинута.

⁷ М. Митић *Римско статусно и породично право са елементима процедуре*, Београд 1983, 241

пину, кћерку свог брата.⁸ Сестрина кћерка, није се могла узети за жену.

Закључење брака са особом која је била душевно болесна у тренутку настанка брака, доводило је до ништавости брака. Касније душевно обољење није имало правних дејстава на пуноважност брака.⁹ Душевна болест требало је да постоји у моменту склапања брака да би била узрок неважности. Душевна болест једног брачног друга могла је да угрози здравље другог супружника, а могла је утицати и на здравствено стање дјеце рођене у том браку. Самим тим, сматрано је да је ова брачна сметња онемогућава да се успостави нормална заједница живота између супружника.

Један од услова за закључење брака са *manusom* је био и тај да су брачни другови одговарајућег узраста, тј. да су полно зрели. У најстаријем периоду развоја брачног права, одлуку о томе да ли је неко способан да закључи брак, доносио је породични старјешина, испитујући сваки конкретан случај посебно. У каснијем периоду, полна зрелост као способност за склапање брака, одређивала се објективним, а не субјективним методом и поклапала се са пунољетством. За жене, био је потребан узраст од дванаест, а за мушкарце четрнаест година. Разлог овоме, био је у томе што су Римљани сматрали да женска дјеца раније сазријевају.

Дозволити жени да се уда из љубави, нарочито у богатијим фамилијама, било је у директној супротности са основним циљем брака – удати кћерку тако да она тим чином покоравања усрећи и патерфамилијаса, и сву породицу. Узајамно разумијевање између мужа и жене сматрало се добродошлим, али не и неопходним елементом брака.¹⁰ Да би брак са *manusom* био закључен, било је неопходно да породичне старјешине супружника дају сагласност, док се сагласност самих супружника није захтијевала. Штавише, брак се могао закључити и противно вољи брачних другова, јер је у то вријеме брак посматран као добар пословни потез, како у сиромашним, тако и у богатим породицама. Можемо замислити, колико је било тешко женама које су биле без икаквог права гласа у одлучивању о својој судбини. Кћерка се једино могла супрот-

---

⁸ Gai. Inst. 1.62: *Fratris filiam uxorem ducere licet, idque primum in usum venit, cum divus Claudius Agrippinam fratris sui filiam uxorem duxisset, sororis vero filiam uxorem ducere non licet. Et haec ita principalibus constitutionibus significantur.*

⁹ Paul. D.23.2.16.2: *Furor contrahi matrimonium non sinit, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit.*

¹⁰ С. Милинковић, „Брак, љубав и секс код старих Римљанки“, *Стање ствари у Новом Саду* 8/2005, 23.

ставити оцу ако јој је он за вјереника изабрао човјека сумњивог, односно недоличног понашања.¹¹

3. ОБИЧАЈИ ПРИЛИКОМ ЗАКЉУЧЕЊА БРАКА

Вјеридба. У Риму је био раширен обичај вјеридбе (*sponsalia*), свечаног обећања будућег брака.¹² Вјеридба се закључивала између *pater familijasa* вјереника. Акту настанка вјеридбе присуствовали су и вјереници, али се њихово присуство није сматрало обавезним. Циљ вјеридбе је била припрема за брачну заједницу, односно договор о битним питањима као што су дан вјенчања, форма закључења брака, висина мираза који дјевојка треба да донесе и износ поклона који муж треба да учини жени. Склапањем вјеридбе, настајала је обавеза да се уговорени брак закључи.

Ако би једна вјеридбена страна жељела да раскине вјеридбу, друга страна, ако то не жели да прихвати, стицала би право да другог вјереника присили на склапање брака. На овај начин, вјеридба је постајала саставни елемент акта закључења брака.¹³ Приликом закључења вјеридбе, обично се давао и прстен, прво гвоздени, а касније, на дан вјенчања, и златни прстен који се према традицији носио на лијевој руци, на домалом прсту.

Вјеридба се није могла раскинути једностраним актом, али је могла престати на неколико начина: склапањем брака, чиме би био испуњен њен основни циљ, смрћу једног вјереника, констатацијом да је присутна сметња за закључење брака, и споразумом *pater familijasa* вјереника да се вјеридба раскине. Раскид вјеридбе није повлачио правне посљедице, јер се сматрало да улазак у брак треба да буде добровољан. Свadbена церемонија се одвијала уз присуство званица гозбе, свједока, што је био веома користан обичај у случају потребе побијања брака.

Преношење младе преко прага. Постоје различита објашњења зашто се млада преносила преко прага. Вјеровало се, да ако се невјеста спотакне и падне, да ће брак пратити несрећа. Такође, постојање овог обичаја везивало се и за чињеницу да су се у почетку отимале жене, па их је требало унијети у кућу јер не би пристајале да саме уђу. Каснијим понављањем овог обичаја, желио

---

¹¹ Такозвана *turpis persona*, под чиме су се подразумевали власници јавних кућа, глумци, гладнијатори...

¹² Florentin D.23.1.1: *Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum.*

¹³ М. Митић, 244.

се створити привид да младе принудно, а не својеволјно улазе тамо гдје ће изгубити дјевојаштво. Символ преношења невјесте преко прага можда је значио и то да она касније неће хтјети напустити кућу, да неће прекорачити праг излазећи, тј. да ће то учинити само под принудом, као што је и ушла.

Везивање струка каишем. Римљани су практиковали да младој струк везују каишем, који би муж одвезивао на брачном кревету. Тај каиш је прављен од вуне овна, да би жена са мужем била тако повезана, као што су и нити вуне у чворовима заплетене. Каиш је везиван Херкуловим чвором, који би одвезивао муж изјављујући свету жељу да и он добије толико дјеце, као и Херкул који је имао седамдесеторо дјеце.

Уплитање у косу дјевичанског копља. У младину косу, уплитало би се дјевичанско копље, које је већ било у тијелу побјеђеног и на смрт рањеног гладијатора. Овим се жељело поручити да како је копље ушло у тијело гладијатора, толико чврста нека да буде веза између мужа и жене. Основ овог обичаја можда је била и намјера да жене буду под заштитом *Iuno Curitisa*,¹⁴ која је добила назив по томе што је носила копље, које су Сабињани звали *curis*. Могуће је и то, да се сматрало да ће невјеста након овог чина плетења косе рађати храбре синове. Такође, можда је то симболизовало и чињеницу да су жене у браку потчињене мужевљевој власти, јер је копље најугледније оружје и симболизује врховну власт.¹⁵

Химна. И у Риму, као и у Грчкој, младићи и дјевојке су увече на дан свадбе долазили пред кућу вјенчаних и пјевали пјесме посвећене богу прве брачне ноћи, Хименеју (отуда назив химна за свечану пјесму).¹⁶ Прва брачна ноћ сматрана је као законито насиље, с обзиром на то да муж, који се дотад користио услугама робиња, није правио разлику између напаствовања и иницијативе, па је жена на неки начин остајала увријеђена од мужа.

Мираз. И у најстаријем браку, жена односно њен *pater familijas*, био је обавезан да да мираз. Римљани су под миразом (*dos*) подразумевали имовину коју жена доноси мужу ради олакшавања трошкова брачне заједнице. Дакле, обавеза мужа је да издржава породицу, али жена даје свој допринос у облику мираза.

---

¹⁴ Богиња заштитница брака, супруга Јупитера.

¹⁵ М. Сич, *Практикум из римског приватног права*, Нови Сад 2009, 72.

¹⁶ О. Станојевић, *Римско право*, Српско Сарајево 2000, 148

Уколико мираз даје *pater familias*, назива се *dos profecticia*,¹⁷ а уколико је женин или неког трећег лица, назива се *dos adventicia*.¹⁸ Мираз у току брака спада у имовину мужа, али како су у римском друштву разводи постали учестали, наметнула се потреба да се мираз врати жени, па је самим тим изграђено схватање да је мираз ипак женина својина.¹⁹ У управљању миразним добрима, муж треба да одговара како за *dolus* тако и за *culpi*, јер је мираз примио у своју корист, али он одговара и за пажњу коју иначе показује у управљању својим стварима.²⁰ Ако је до развода дошло кривицом жене, муж је задржавао по једну шестину мираза за свако дијете, али не више од половине мираза. И на име претрпљеног понижења, могао је задржати један дио мираза. Ако жена умре прије мужа, муж је задржавао *dos adventicia*, а враћао је *dos profecticia* њеном оцу, с тим што је имао право да задржи по једну петину за свако дијете.

Поклони. Што се тиче поклона у Римском праву, и данас историчари настоје да утврде развој овог института и разлоге различитог односа Римљана према поклонима уопште и појединим његовим посебним облицима, у различитим периодима његове историје.²¹ Тако, у најстарије вријеме примјене брака са *manusom*, брачним друговима је било забрањено узајамно даривање. Оваква забрана постојала је и у класичном периоду. Као оправдање за ову забрану, наводи се то да брачна заједница треба да се заснује на емоционалним захтјевима, а не на материјалним интересима. Међутим, касније, када је брак са *manusom* ријетко присутан, 204 год. прије нове ере донијет је Цинцијев закон којим је дозвољено да брачни другови један другом чине поклоне.

---

¹⁷ Израз потиче од глагола *proficior*, који значи упутити, дати.

¹⁸ Потиче од глагола *advenire*, који у основи значи придоћи, припасти, прихватити.

¹⁹ С. Шаркић, „Одредбе римског права о миразу у средњовјековном српском праву“, *Зборник Матице српске за класичне студије у Новом Саду* 8/2006, 186.

²⁰ Paul. D.23.3.17: *In rebus dotalibus virum praestare oportet tam dolum quam culpam, quia causa sua dotem accipit, sed etiam diligentiam praestabit, quam in suis rebus exhibet.*

²¹ А. Маленица, „Забрана даривања између брачних другова у класичном римском праву“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1974, 349.

4. ФОРМА ЗАКЉУЧЕЊА БРАКА

Безбројни покушаји да се одреди која је најстарија форма римског брака и зашто и када су други облици додати, су чисте спекулације о вјероватноћама. Није откривено ништа што би представљало конкретан доказ. Мишљење које је општеприхваћено, је да је *conferratio*, ограничен на патриције, био једини законски брак у периоду када нико осим патриција није био грађанин, да је *coemptio* био правна новина за добробит плебса који су успјели доћи до грађанских и политичких права, док је *usus* настао из *coemptia* у коме је право власништва заузело позицију преноса *per aes et libram*. Поборници ове теорије су склони да истакну примитивну природу жртве која је дио *confarreatio* и да истакну чињеницу да Дионис из Халикарне, када говори о браку под владавином краљева, помиње само световни брак, законе које приписује Ромулу и Нуми.

Још једно мишљење са приближно истим бројем заговорника, је да *coemptio* представља опстанак примитивног брака у свијету продаје, што је заједничко за цијелу индоевропску расу. Још спекулативнији су напори, да се раличите форме брака придруже различитим расним елементима у саставу римског народа. Једнако убједљиви разлози су отишли корак напријед због заступања теорије да је *confarreatio* – етрурског и сабинског поријекла, док су *coemptio* и *usus* стављени, час у контекст Латина, час Етрураца.

Баланс вјероватноће иде у корист Розбаховог (*Roszbach*) мишљења, да је брак заједнички по форми за различите италијанске расе, а свима је могуће склопити формалнији и вјерски брак, који је ограничен на класу патриција и више световни брак и мање свечан брак, доступан људима у цјелини. Безначајно је покушавати утврдити тачну позицију сваке фазе развоја римског закона о браку. Пажња мора бити посвећена разликовању *confarreatia*, *coemptia* и *ususa*, јер је довољно аутентичних информација преживјело, које показују да горе набројани дјелују као три различите институције са јасно израженим разликама при дјеловању на закон. Овдје, биће обрађене по реду, на основу њихове свечаности.²²

Confarreatio (од *panis farreus* – специфична врста погаче) је свечани, религијски обојени начин заснивања *manusa*. Жена која

---

²² P. Elwood Corbett, *The Roman law of marriage*, Oxford 1969, 70.

први пут ступа у брак, треба да на дан пред вјенчање своју дјевојачку тогу и играчке принесе кућним боговима у очевој кући, а до првог вијека п. н. е. уобичавало се да свадбена церемонија започне предузимањем приватних *auspicija* које подразумевају приношење на жртву животиње чију утробу потом испитују *haruspices*. Они су морали да потврде позитивна знамења богова за преузимање чина *konfareacije*.²³ Церемонији вјенчања поред младеца, присуствују породичне старјешине и десет пунољетних римских грађана у својству свједока. Поступак закључења састоји се од двије фазе.

У првој фази, сви присути су дужни да принесу жртву богу Јупитеру. Жртва се састоји у стављању *farreusa* на жртвеник Јупитера. Послије тога, сви учесници прате младенце до младожењине куће. Ту, пред улазом у кућу, младожења предаје млади посуду са водом, парче хљеба и запаљену лучу која симболизује ватру. Када је млада примила ове ствари, младенци спајају своје десне руке и млада изговара свечане ријечи: *Ubi tu Gaius et ego tua Gaia*. Првобитно значење ове заклетве било је: Тамо гдје си ти срећан, и ја ћу бити срећна.

У другој фази, обавља се религиозни обред на основу кога се жена ослобађа свог ранијег породичног култа. Тај поступак се назива *detestatio sacrorum*. Постојао је обичај да млада када уђе у мужеву кућу донесе три новчића и да један преда мужу, други стави на огњиште за породичног заштитника, а трећи је остајао за *lares compitales*. Истовремено, жена приступа новом породичном огњишту и прихвата религиозни култ који је присутан у породици њеног мужа, тако што би се пред креветом у соби гдје ће обоје живјети, помолила боговима новог дома за брачну срећу.

Сљедећег дана, на свечаности званој *repositio*, супруга је приносила прву жртву кућним божанствима. На овај начин, над женом престаје власт њеног *paterfamilijasa*, а заснива се *manus* њеног мужа, ако је особа *sui iuris*, односно његовог *pater familijasa*.²⁴ У најстарије вријеме, овај облик закључења брака био је резервисан за више слојеве, патриције. Међутим, када је укинута разлика између патриција и плебејаца, овом формом, ако су жељели, користили су се сви слојеви друштва. Касније, иако ова форма више није присутна, у доба домината повремено се уводи, јер висока свештеничка звања могу обављати само лица која су рођена у

---

²³ Ж. Бујуклић, *Forum Romanum*, Београд 2005, 197.

²⁴ М. Митић, 246.

браку склопљеном путем *confarreatio*, а ни сами не могу да врше свештеничку службу ако нису у браку закљученом путем *confarreatio*.

Coemptio, је свечана форма за склапање брака, првобитно намијењена плебејцима. Можемо констатовати, да је ова форма била једноставнија и лакше изводљива, те да је једноставност стајала у основу њене примјене. *Coemptio*м долази жена под *manus* путем манципације, тј. путем неке врсте привидне продаје, јер човјек купује жену пред најмање пет свједока, пунољетних римских грађана и пред службеним мјерачем. Жену купује онај под чији *manus* долази. Али, жена може да изврши *coemptio*м, не само са својим мужем, већ и са неким другим лицем, тако се може рећи да постоје двије врсте *coemptio*е: ради закључења брака и *fiducijarna*. Када закључи *coemptio*м са својим мужем, да би добила правни положај кћери, каже се да је направила *coemptio*м ради закључења брака, а ако је у неком другом циљу обавила *coemptio*м, било са мужем, било са неким другим лицем, нпр. да би избјегла туторство, назива се *fiducijarna coemptio*м.²⁵

Usus је једина од познатих форми заснивања *manusa*, коју помиње Закон 12 таблица. Ако је жена непрекидно годину дана провела у кући неког мушкарца, она је постајала његова законита супруга, јер је једногодишњом државином постигана нека врста одржаја, те је прелазила у породицу мужа и добијала правни положај кћери. Ако жена прекине вријеме за одржај, власт мужа над женом, односно његовог *paterfamilijasa*, не може се успоставити. За прекид времена потребног за одржај, захтијева се да жена проведе ван куће мушкарца три узастопне ноћи у току једне године. Након овог прекида, у заједници живота мужа и жене заснива се брак без *manusa*.

5. РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ СТВАРНОГ И ПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА

Једна од најапсурднијих представа, наслијеђених из доба просвећености XVIII вијека, јесте та да је жена на почетку римске историје била робиња мушкарца. Народи у којима жене морају да раде много више, него што замишљамо да им приличи, имају за жене много више стварног поштовања него наши Европљани. Дама цивилизације, окружена лажним поштовањем и одстрањена од сваког стварног посла, има бескрајно нижи положај, него жена

---

²⁵ О. Станојевић (превод), *Гај Институције*, Београд 1983, 61.

варварства која тешко ради, али која у свом народу важи за стварну даму (...) и која је била таква по свом карактеру.²⁶ Жена је била знатно уважавана, третирана као дама у најпозитивнијем смислу, и као таква се и понашала. Чињеница, да велики број података потиче из легенди, не умањује озбиљније значај тих података, тим више, што хронолошки ред легенди указује на веће уважавање жене што се више залази у прошлост.²⁷ Таква је и чувена легенда о Лукресији, која је због обешчашћења била спремна на самоубиство и, управо, она указује на част и достојанство жене и мушкараца који бранећи част жене, започињу ратове, али не око жене као сопственог посједа, већ ради жене саме, као уваженог члана заједнице.

Жена је била поштована и код сусједа Римљана, што потврђује легендарна отмица Сабињанки, које су Римљани, у ствари, одвели брака ради и које су помириле два народа. Да је циљ отмице било понижење жена, то би свакако изазвало рат до истребљења.²⁸ Неки аутори, као што су Јеринг, Жид и Де Куланж су констатовали огроман раскорак између правног и фактичког положаја жене на почетку римске историје. Скоро читав XIX вијек, обиљежен је расправама о аутентичности *Leges regiae* и као основно питање поставља се то да ли се понашања мушкарца и жене која наводе *Leges regiae* била спојива са друштвеним и породичним приликама у првим вијековима Рима.

Тако, смртну казну за прељубу, која се приписује Ромулу, могли су да смисле Римљани каснијих времена када је прељуба постала масовна појава. – Када се патријархат учврстио, моногамија попримила класични облик и ропство срушило људско достојанство, односно онда када су мушкарци себи дозволили полну слободу, захваљујући великом броју робиња тражећи истовремено да задрже вјерност својих жена, иступајући при том изразито феминистички.

Слично, могло би се закључити и у погледу одредаба о пијанству жене. Вино се у доба Ромула, с обзиром на то да га није било у великим количинама, користило само у посебним приликама, односно у обредне сврхе. Прво пијанчење везано је за кла-

---

²⁶ Ф. Енгелс, *Поријекло породице, приватне својине државе*, Београд 1976, 46–47.

²⁷ М. Јовановић, *Коментар старог ius civile*, књига друга, Ниш 2007, 131.

²⁸ М. Јовановић, *Коментар старог ius civile*, књига прва, Ниш 2002, 76.

сични период када је и санкционисано, а везује се за кажњавање учесника Баханалија.²⁹

Такође, треба имати у виду, што је иначе велико откриће романистике из XIX и XX вијека, да *manus* и *patria potestas* у старо доба Рима, иако постоји одређења предност мушког рода, не представљају свевлашће мушкараца, већ правнотехничке форме којима се изражавају промјене у породичној организацији: превага патријархалног сродства и насљеђивања над матријархалним, с једне стране, и оличавање породичне групе кроз једну личност умјесто раније читаве генерације одраслих из шире породице, с друге стране. И, то у почетку превасходно са аспекта односа према споља, према другим породицама.³⁰

Један од аутора који наглашава да је у животу положај жене био повољнији од положаја у праву, јесте професор Станојевић. У свијету правних норми, жена је несумљиво „грађанин другог реда“, али се у животу дешава нешто сасвим друго. Истина је, да су жене имале велики утицај на своје мужеве и да нису у свему играле улоге покорене пратиље мужа и скромне мајке своје дјеце.³¹ Оне су и те како знале да се успротиве и да се изборе за своја права. Тако, поводом доношења закона против женске раскоши, *lex Oppia*, дошло је до врло оштрог сукоба између Римљанки и Катона, који истиче да су жене постале необуздане и непоуздане, и да су приграбиле пуно утицаја.³² Међутим, примјењујући једну врсту штрајка тако што су одбиле да дијеле постељу са својим мужевима, ипак су се избориле за укидање овог закона, који је донијет више ради женског понижења, него ради имовинске користи државе. Ипак, то је била привремена побједа жена, која ће их касније скупо коштати.

6. ПРЕСТАНАК БРАКА

Далеко теже и компликованије се разводио брак са *manusom* од брака без *manusa*, не само због свечаности форме закључивања, већ и због успостављених односа супружника, прије свега имовинских. Неки аутори сматрају да је брак патриција био нерас-

---

²⁹ Вид. М. Јовановић, „Пораз Римљанки у доба Катона Старијег“, *Зборник Правног факултета у Источном Сарајеву* 2006, 251 и даље.

³⁰ М. Јовановић, *Положај жене у најстаријем римском праву*, магистарска теза, Београд 1984, 440 и даље.

³¹ О. Станојевић, 153.

³² М. Јовановић, (2006), 240.

кидив, односно да је развод био плебејска установа, коју су касније прихватили и патрицији. Доста аутора сматра да развод брака никада није био правно забрањен, али да је био непопуларан и ванправним нормама ограничен. У том смислу, у праву је Жид који истиче да је развод био морално недопустив. Бројни су и аутори који, ослањајући се додуше више на одредбе *Leges regiae*, сматрају да је само муж имао право на једнострану раскид брака, а не и жена.³³

Брак престаје разводом, смрћу, падањем у заробљеништво или губитком слободе једног од брачних другова.³⁴ Ромул је увео шест узрока за развод брака, којима се може користити искључиво муж, односно његов *pater familias*, који у суштини представљају недопуштене, практично инкриминисане радње жене у току трајања брачне заједнице. Ти узроци су: тровање, подметање дјецe, прављење лажних кључева, прељуба, побачај и пијанство. Неки аутори као узрок за развод наводе и ако је жена сама одлазила на прославе, откривала главу, тј. подизала тогу итд.

Међутим, ако се узму у обзир понашања жене истакнута као разлог за развод, треба примијетити да су она неспојива са карактером жене из првих вијекова Рима, али су зато спојива са класичним периодом. Пијанство жене третира се као тешка и озбиљна повреда правила друштвеног понашања. Убиство жене због уживања алкохола, у вријеме Ромула сматра се допуштеним поступком, јер јој је забрањен било какав контакт са алкохолним пићем. Позната је Катонина тврдња да су стари Римљани имали *ius osculi*, право на пољубац, да би утврдили по мирису је ли жена пила вино, због чега јој је наводно могла бити изречена смртна казна, као и за прељубу.³⁵

Када је ријеч о тровању, различито се тумачи латиски текст, јер је недовољно јасан. Да ли је ријеч о тровању дјецe, односно о абортусу, или о тровању и покушају тровања мужа. И једно, и друго, тешко је замислити у доба Ромула. Абортус или било какво атаковање на плод и новорођенче, сматран је увредом богова, сходно вјеровањима и схватањима старих народа. Дакле, дјецa су сматрана даром богова, те је искључено да их се мајка хтјела ослободити. Тек неколико вијекова касније, два римска писца, Тит

---

³³ М. Јовановић, (2007), 151 и 152.

³⁴ Paul D.24.2.1: *Dirimitur matrimonium divortio morte captivitate vel alia, contingente serviture utrius eorum.*

³⁵ М. Јовановић, (2006), 243.

Ливије и Валерије Максимин помињу прву аферу тровања, јер су понижене жене имале и мотив за освету.

Такође, појава подметања дјете неспојива је са временом Ромула јер стерилитет није био разлог за развод, па није било потребе за подметањем дјете. И у погледу прављења лажних кључева, била је слична ситуација. Дупликат кључева жени је могао бити потребан много касније, када је имала шта изнијети из куће и уновчити. И други разлози за тјерање жене (*repudium*), иако их не признају сви аутори, не би се могли приписати времену Ромула. Дакле, сви наведени узроци за развод брака, ако се узме понашање жене, спојиви су са класичним, али неспојиви са старим веменом Рима.

Брак *cum manu*, склопљен у формалном облику, разводио се, по начелима старога римског права, актом који је био супротан чину склапања (тзв. *contrarius actus*), па је тако *confarreatio* престајала у облику *difereacije*, а брак склопљен у облику *coempcije* престајао је супротним правним послом, који се називао *remancipatio* (јер му је као основа настанка важила *mancipacija*). У овом периоду, муж је могао развести брак неоправдано, тј. без икаквих разлога, који се истина по праву нису ни тражили, али су о томе водили рачуна и јавно мњење и државни органи, у првом реду цензори. Тако, Валерије Максимус спомиње случај једног сенатора којег су цензори године 307. п. н. е. брисали са листе кандидата за Сенат само зато што прије развода брака није сазвао породично вијеће, да би оно расправило читав случај. У таквим случајевима, муж би губио дио имовине у корист жене, а други би му дио био заплијењен у част богиње Церере. Међутим, изгледа да се те старинске санкције нису примјењивале, јер развода готово није ни било у старо доба.³⁶

За *difarreatio*, захтијевало се присуство вјерске форме која је готово идентична форми *confarreatio*. Супружници су у присуству десет свједока, пролазили поред заједничког огњишта, посљедњи пут. И овај поступак, одвијао се уз присуство свештеника, који је приносио жртву богу Јупитеру, и *pontifex maximus*. Жена би, затим, узимала све оно што је добила од мужа у моменту закучења брака, посуду са водом, парче хљеба и бакљу, те му их враћала. Потом, супружници би упућивали једно другом, или само муж жени, ријечи мржње и презира. На крају, жена би изјавила да се одриче породичног култа свог мужа, и тек када је

---

³⁶ А. Ромац, *Римско право*, Загреб 1987, 115.

престајала заједница вјере, те се сматрало да је брак коначно разведен.³⁷

Када је у питању *remancipacio*, развод брака вршио се у форми правног посла *per aes et libram*. Муж би у присуству либрипенса и пет свједока, фиктивно продавао своју жену трећем лицу. То треће лице давало би мужу ситан новчић у облику једног сестерција, који симболизује купопродајну цијену, а затим би пуштао жену из свог *mancipijuma*. Послије ових формалности, престајао би брак закључен у форми *coemptio*.

Usus, брак који је довео до мужевљеве власти, престајао је стварним прекидањем брачне заједнице, по налогу мужа, колико се може закључити из једне одредбе Закона 12 таблица. Чињеница, да брачни другови више нису живјели у фактичкој брачној заједници, доводила би до престанка брака разводом. Поред развода, брак је престајао и усљед смрти једног или оба брачна друга, као и у случају када један од брачних другова претрпи *capitis deminutio minima, media* или *maxima*.

7. ЗАКЉУЧАК

Жена је у *manus* браку долазила под власт мужа. По неким екстремним схватањима, полазећи буквално од ријечи рука, жена је била под пуном физичком власти мужа. Међутим, како је закључио Жид, била је то власт превасходно имовинског карактера. У суштини, *manus* подразумијева прекид религијске и имовинске заједнице жене са матичном породицом и успостављање такве заједнице са породицом мужа.

Жена се бавила кућним пословима, као што су припремање хране, подизање дјеце, прављење одјеће, одржавање хигијене, а мушкарац свим пословима ван куће. Уколико се узму у обзир ондашњи, примитивни услови у којима су се ти послови обављали, јасно је да женина дјелатност вреднована колико и дјелатност ван куће.

У римском *domusu*, жена је могла бити отјелотворење спиритуалне суштине дома и моралног ауторитета, али је у праву истинску моћ одлучивања имао сам мушкарац. Она је од малих ногу васпитавана да вјежба издржљивост, смјерност, емоционалну самодисциплину и покорност породици. Од жене се очекивала брачна вјерност, и то превасходно из разлога одржавања чисте

---

³⁷ Ж. Бујуклић, 198.

крви, што значи да су Римљани били ослобођени „комплекса ро-гоње“, који је подразумеивао подсмиех друштва и поругу.

Иако су ријетки бракови који су склопљени из љубави, дешавало се да током дужих бракова, као и током рађања, а неки пут и умирања дјете, да се развије дубока емоционална везаност и наклоност између супружника. Друштво је са одобравањем почело да гледа на мужевљев покушај да буде љубазан и пажљив према супрузи. Током времена, положај жене се побољшао у браку са *manusom*, а још више када је овај облик потиснут од стране брака без *manusa*. То, још увијек, није значило једнакост, али је свакако далеко од раније подређености.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Бујуклић, Жика, *Forum Romanum*, Београд 2005;
2. Енгелс, Фридрих, *Порекло породице, приватне својине државе*, Београд 1976;
3. Јовановић, Мила, *Коментар старог ius civile*, књига прва, Ниш 2002;
4. Јовановић, Мила, *Коментар старог ius civile*, књига друга, Ниш 2007;
5. Јовановић, Мила, *Положај жена у најстаријем римском праву*, магистарска теза, Београд 1984;
6. Јовановић Мила, „Пораз Римљанки у доба Катона Старијег“, *Зборник радова Правног факултета у Источном Сарајеву 2006*;
7. Маленица, Антун, *Римско право*, Нови Сад 2006;
8. Маленица, Антун, „Забрана даривања између брачних другова у класичном римском праву“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1974*;
9. Митић, Михајло, *Римско статусно и породично право са елементима процедуре*, Београд 1983;
10. Милинковић, Слађана, „Брак, љубав и секс старих Римљанки“, *Стање ствари у Новом Саду 8/2005*;
11. Ромац, Анте, *Римско право*, Загреб 1987;
12. Сич, Магдолна, *Практикум из римског приватног права*, Нови Сад 2009;
13. Станојевић, Обрад, *Римско право*, Српско Сарајево 2000;
14. Стојчевић, Драган, „Облици својине у старом Риму“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1970*;
15. Стојчевић, Драган, *Римско право*, Савремена администрација, Београд 1973;
16. Corbett, Elwood, *The Roman law of marriage*, Oxford 1969;
17. Шаркић, Срђан, „Одредбе римског права о миразу у средњовјековном српском праву“, *Зборник Матице српске за класичне студије у Новом Саду 8/2006*.

Mirjana Roljić, LL.B.

Assistant, Faculty of Law
University of East Sarajevo

MARRIAGE WITH *MANUS*

Summary

The definition of the marriage by Modestine, the last great jurist of classical jurisprudence, rather suits the old times than more recent times when it was really given: "Marriage is a relationship between husband and wife, the community of all forms of life, the institution of divine and human rights." Looking from today's perspective at the institution of marriage in ancient Rome, we must admit that it seems a bit paradoxical and strange.

The marriage of love was a very rare exception. It was a private act, quite opposite of contemporary marriages. People did not go to the registrar or the priest and only the agreement between the parents was sufficient. The Romans believed that a woman's place was at home, and that the best reputation of a woman is that no one mentions her by good or evil deeds, that she is unnoticeable. The Roman family law has two concepts of marriage: Marriage with *manus* (*cum manu*) and marriage without *manus* (*sine manu*). Marriage with *manus* is characteristic of the beginning of Roman history and it was retained as the dominant form of marriage as long as the Roman society was based on a closed home economy. The main objective of this kind of marriage is to have children, to extend the family. Later on, this marriage vanished and the marriage without *manus* appears as a general form of the relationship between man and woman, in which a woman's position becomes better and relations between spouses become much freer.

Key words: *Marriage with manus; Conditions to establish marriage; Forms of marriage; Dissolution of marriage.*